

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 27 Volume: 6 Issue: 27

Yaz 2013 Summer 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRK MİTOLOJİSİNDEN ANADOLU'YA TAŞINAN KÜLTÜR: GEYİK MOTİFİ
THE CULTURE WHICH CARRIED FROM TURKISH MYTHOLOGY TO ANATOLIA: THE
MOTIF OF DEER

Mehmet MANDALOĞLU*

Öz

İslamiyet'ten önce Türklerde bazı hayvanlar kutsal olarak kabul edilmiştir. Türklerin önem verdikleri hayvanların başında kurt gelmektedir. Kurttan sonra ikinci sırayı geyik almaktadır. Geyik, çabuk renk değiştirebilen bir hayvandır. Bunun yanında geyik, önemli bir totem unsuru olarak Türklerde görülmüştür. Bu yüzden, bazı araştırmacılar Türklerin totemist olduklarını ifade etmişlerdir. Kurt ve geyiğin dışında at, koyun, kartal, kaplumbağa da Türklerde önemlidir. Mitolojik bir unsur olan geyik motifi göçler sonucunda Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan kültürel bir mirastır. Anadolu'da anlatılan Alageyik Efsanesi, en önemli destanlardan biridir. Anadolu'daki diğer efsane Geyikli Baba Efsanesidir. Ankara-Çamlıdere'de anlatılan Cibilli Dede efsanesi bu anlatımlara eklenebilir. Geyik motifleri, çoğunlukla mezar ve türbelerin etrafında yoğunlaşmış, mitolojik unsur dini bir kimliğe bürünmüştür. Bazı evlerin duvarlarında ve türbelerde geyik boynuzları bulunmaktadır. Bu durum, büyü ve nazara karşı savunmayla ilgilidir. Geyik motifi, sanatta ve mimaride de görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Totemizm, Geyik, Kurt, Anadolu.

Abstract

Turks before Islam were considered sacred in some animals. Turks at the beginning of the animals they care about is the wolf. After the wolf the second place takes the deer. The deer is an animal that can change color quickly. In addition deer, observed as an important element of the totem in Turks. Therefore, some researchers have stated that they were totemic Turks. Except wolves and deer; horses, sheep, eagles, turtles are important also Turks. The motif of deer which is an element of mythological is a cultural heritage that moved from Central Asia to Anatolia as a result of migration. The Legend of Fallow Deer are described in Anatolia, is one of the most important epics. Other legend in Anatolia is Geyikli Baba Legend. Cibilli Dede Legend which described in Ankara-Çamlıdere can be added these narratives. Deer motifs are mostly concentrated around the tombs and shrines, religious identity than the mythological element. There are deer antlers on the walls of some houses and tombs. This situation relates to defense against magic and consideration. The motif of deer can be seen in art and architecture.

Keywords: Mythology, Totemism, Deer, Wolf, Anatolia.

Giriş

İslamiyet'ten önce Türklerin temel geçim kaynağı hayvancılığa dayanır. Sürü sahibi olan Türkler, geçimlerini kendi yetiştirdikleri koyun, sığır gibi hayvanların etleriyle karşılarken avladıkları hayvanların etlerini de tüketmişlerdir. Türklerin avladıkları hayvanların başında

* Dr., Tarih Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı Keçiören Anadolu Lisesi, Sanatoryum Cad. Avni Paşa Durağı, No: 168, 06100, Keçiören/ ANKARA, Tel: 0505 485 99 01; e-posta: mnd104@mynet.com.tr

geyik gelmektedir. Geyiğin Türklerin hayatında önemli bir ekonomik kaynak oluşturmasının yanında mitolojide yer alması, onun mimari ve sanatta kullanılmasında etkili olmuştur.

Arkeolojik olarak elde edilen veriler, efsane ve destanlarda geçen ifadeler eski Türklerde bazı hayvanların önemli olduğunu göstermektedir. Hayvanlara önem verilmesi aynı zamanda onlara kutsiyet atfedilmesine de neden olmuştur. Hayvanlara verilen önem ve değerden dolayı Türklerin totemist oldukları ifade edilmektedir. Türklerin totemist olarak ifade edilmelerinde kurt ile ilgili efsanelerin varlığı etkili olmaktadır. Kurganlardan elde edilen buluntular arasında kurt ile ilgili sanat eserlerinin bulunması, bu savı güçlendirmektedir.

Makalemizin ilk bölümünde Türk mitolojisinin içinde totemizmin izlerinin olduğunu açıklamaya çalıştık. Türk mitolojisinin temelini totemizme dayandığını, bu konu üzerinde çeşitli araştırmalar yapıldığını ve bu araştırmalar neticesinde Türk mitolojisinde totemizmin bulunduğunu ifade ettik. Makalemizin ikinci bölümünü Türklerin hayatında önemli yere sahip olan hayvanlara örnekler oluşturmaktadır. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Türklerde sadece "kurt" ve "at"ın önemli olmadığını, diğer hayvanların da önemli olduğunu vurgulamaya çalıştık. Çalışmamızın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde geyik ile ilgili hususlar yer almaktadır.

1. Eski Türklerde Mitoloji ve Totemizm

Mitoloji, insanlık tarihinde uzun bir dönem Tanrı olarak kabul edilmiş hayvanların motifleri yönünden son derece zengin bir kaynaktır. Bu mitolojik öykülerde sıklıkla biçim değiştirme, yani hayvan-insan ve insan-hayvan geçişleri ya da değişimleri vardır. Sonuçta her kültürün mitolojisinde, hayvanların değişik biçimlerde ve oranlarda da olsa mutlaka yer aldığı görülür (Armutak, 2002: 412). Türklerin inanç sistemlerinin temeli totemizme dayanmaktadır. Totemizm, insanla hayvan ya da bitkiler arasında bir ilişki olduğu inancına dayanan bir düşünce sistemidir. Türklerde hayvan ya da bitkiyle akrabalık kurulması, hayvan ya da bitkinin totem haline gelmesine neden olmaktadır. Bu açıdan Türklerin totemist oldukları anlayışı mitolojiden günümüze kadar gelen unsurların başında yer almaktadır.

Totemizmin niteliklerini, akrabalık ilişkileri içinde aramak gerekir. Bir klanda herkes birbirinin akrabasıdır. Akrabalık gerçek değil, saymaca bir kandaşlığa dayanır. Klanın bir başka niteliği de, her klanın taşıdığı adın o klanın sıkıca ilgili bulunduğu eşya, bitki ve hayvandan birisinin adı olmasıdır. Klan üyeleri ile bu eşya, bitki veya hayvan arasında bir akrabalık var sayılır. Bir klanı diğerinden ayıran o klanın totemidir. Klanın totemi üyelerden her birinin totemidir. Klan, büyük çapta bir aile sayılabilir (Taplamacıoğlu, 1983: 79).

Eski Türk inancı üzerine çalışma yapanların ortaya attıkları tezlerden birisi Türklerin Totemist oldukları görüşüdür. Bu görüşü savunanlar daha çok Çin yıllıklarına dayanarak hüküm vermektedirler. Fuad Köprülü, Türklerin totemist oldukları görüşünü savunanlardan biridir. Çin yıllıklarına dayanarak Türklerin totemist oldukları görüşünü savunan kişiler, Türklerin keçeden resimler yapmalarını, onları sııkların uçlarına asmalarını ve saraylarda yanlarında bulundurmalarını dikkate alarak kurt'a değer verdiklerini ifade etmektedirler (İnan, 1976: 7). Eski Türklerde totemciliğin olduğuna delil olarak kurt'un ata tanınması, bu hayvana karşı saygı duyulması, 19. Yüzyılın 2. Yarısında Orta Asya Türkleri arasında tespit edilen ve totemcilikteki "şuringa"yı andıran put-fetişler gösterilmiştir (Kafesoğlu, 1993: 284). Türklerin totemist oldukları yönünde araştırma yapanların sayısı oldukça fazladır. Bu araştırmacıardan biri olan Tylor, totemizmi atalara tapma inancı ile açıklamaya çalışır. İlkel insanların çoğunun ölen atalarının ruhlarının hayvan veya bitki gövdelerine göç ettiklerine inandıklarını, onların hayvan veya bitkilere yönelerek kutsal bir karakter kazandıklarını ifade etmektedir (Yücel, 1975: 69-70). Tylor'a göre Türklerin totem inancını benimsemelerinde ölmüş atalarına saygı duyma anlayışının etkili olduğu görülmektedir. Totemizm konusunda araştırma yapanlardan olan Jevons, totemizmin kökünü olağanüstü varlıklara inançta aramak gerektiğini ileri sürerek akrabalık bağları ile bir klana bağlanmış olan varlıklara totem adını vermektedir (Yücel, 1975: 70). Türklerde totemizm konusu üzerine çalışma yapanlardan olan Jean Paul Roux, VIII. Yüzyıldan itibaren, bazı Türk kabilelerinin klanları ile bazı hayvanların arasında bir bağın

gözlenmiş olmasını Türklerde Totemizmin varlığına kanıt saymaktadır (Günay-Güngör, 2003: 135). Türkiye’de Türklerin totemizmi benimsemeleri üzerinde araştırmalar yapan kişilerden en önemlisi şüphesiz Ziya Gökalp’tir. Ziya Gökalp, Türklerin totemizm devresini geçirdiğini savunmaktadır. Hatta Totem olarak kabul edilen hayvanların, Totemizm ibadetinin haricinde kesilemeyeceğini vurgulamaktadır (Gökalp, 1976: 52). Türklerde totemizm üzerinde araştırma yapanlardan olan Rasonyı, Türklerde totemizmin varlığından bahsetmektedir. Rasonyı, Totem’in önemli olduğunu ifade ederken onun varlığının ölümle sona ermediğini belirtmektedir. Ongun’ların ruhların meskeni olduğunu, ağaçtan yontulmuş putta veya keçeden kesilmiş figürlerde ongunların yaşamakta olduğunu ve bütün klanın ortak putu olduğunu ifade etmektedir (Rasonyı, 1971: 29). Burada Rasonyı, totemizme farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bu bakış açısı Türklerin puta tapıcı olabileceği üzerinde görülmektedir. Bu duruma M. Ö. 121 yılında gerçekleşen Çinlilerle Hunlar arasında yapılan savaşı örnek gösterebiliriz. M. Ö. 121 yılında cereyan eden bir savaşta Çinlilerin Hun prensini yenerek karargâhını ellerine geçirdiklerinden ve aldıkları ganimetler arasında bir altın putun varlığından bahsedilmektedir. Çin vakanüvisinin verdiği malumata göre Hun prensi bu putun karşısında Gök Tanrı’ya kurban sunardı (İnan, 2000: 2). Bu altın putun dini bir amaçla kullanılmasının yanında bunun Türklerin totem olarak kabul ettikleri hayvanlardan biri olması muhtemeldir.

Türklerin totemist oldukları konusunda ongun olarak görülen hayvanlardan birini geyik oluşturmaktadır. Geyik, Türk kültüründe önemli bir hayvan olup şamanların ayinlerinde giydikleri elbiselerinin tamamlayıcı unsurunu oluşturabilmektedir. Şaman elbiselerinde geyik başlığının yer alması, bu duruma örnek gösterilebilir (Ögel, 1993: 39). Şaman elbisesinin yanında şaman davulunda da simgesel olarak geyiğe ait parçalar yer almıştır (Çoruhlu, 1999: 159).

2. Eski Türklerde Kutsal Hayvanlar

Eski Türklerde bazı hayvanlara kutsiyet atfedilmiştir. Bu hayvanların kutlu hayvan olarak kabul edilmesinde, hayvanların soyundan gelme anlayışının olduğu görülmektedir. Türk milleti, hayatında önemli bir yere sahip olan hayvanlara daima anlaşılması zor kutsiyetler yüklemiş ve bu kutsiyetlerin doğrultusunda hayvanlarla olan ilişkisinde, kendisine yardımcı olacağına inandığı kurallar topluluğu oluşturmaya çalışmıştır. Türkler, kimi zaman sürülerine ve kendilerine saldıran kurtla, kimi zaman kendisine yoldaş olan atla, kimi zaman da avlamak için karşısına çıkan en uygun hayvan olan geyikle ilgili inanmalara sahip olmuşlardır (Karadavut-Yeşildal, 2007: 103). Hayvanların kutsal olarak kabul edilmesi, Türklerin hayatında önemli bir yer teşkil etmelerinden ileri gelmektedir. Çünkü Türkler, temel geçim kaynaklarını, hayvancılık ve tarım ile sağlamaktadırlar. Bu yüzden Türklerde hayvancılık önemli bir unsur haline gelmiştir. Efsane ve destanlardan hareketle Türklerde en önemli hayvan, kurt olarak görülmektedir. Kurt, Türklerin atası olmuş, bazen yol gösterici, bazen kurtarıcı olarak görünmüştür (Durmuş, 2009: 103). Kurt, Türk mitolojisinin ilahıdır. Türkler, atalarının boz renkli bir kurt olduğuna inanırlar. Kurt, bir totemdir. O, bir hayvan-ata veya hayvan-ana sembolüdür (Armutak, 2002: 422). Bozkurt kelimesi, kurdun renginden dolayı aldığı bir isimdir. Türklerde kurt’un saygı görmesi, yüz binlerce baş sürülerin otladığı bozkırların korkulu hayvanı olmasından ileri gelmektedir (Kafesoğlu, 1993: 285). Kurt kelimesine Orhun Abideleri’nde rastlanmaktadır. Kurt kelimesi, Orhun Abideleri’nde hayvan ismi olarak kullanılmamaktadır. “*Yukarıda Türk Tanrısı Türk mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltirış Kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış olacak. Babam kağan on yedi erle dışarı çıkmış. Dışarı yürüyor diye ses işitip şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş, toplanıp yetmiş er olmuş. Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş. Doğuya, batıya asker sevk edip toplamış yığmış. Hepsini yedi yüz er olmuş*” (Ergin, 1983: 21-22-35-36). Köl Tigin Abidesinin doğu cephesi ve Bilge Kağan Abidesinin doğu cephesinde geçen bu ifadedeki kurt, güç ve kudretin sembolü olarak görülmektedir. Askerin kurda benzetilmesi önemlidir. Askeri açıdan gücü, saldırganlığı ve kolayca düşmanlarını yenmesi, Türklerin askeri yapılanmalarına bir model oluşturmuştur (Durmuş, 2009: 103). Kurt kelimesi, Orhun Abidelerinde “*böri*” şeklinde geçmektedir (Ergin,

1983: 69, 79). Kurt kelimesi, Divan-ı Lugat'it Türk'te de "böri" şeklinde geçmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1985: I,36). Kaşgarlı Mahmud, kurt kelimesini ise yırtıcı hayvanlardan biri olarak tarif etmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1985: I, 342; Kaşgarlı Mahmud, 1985: III, 6). Anadolu'da kurt adı yaygın olmakla birlikte, yırtıcılığından hareketle canavar tabiri de kullanılmaktadır (Durmuş, 2009: 103).

Göktürk döneminde kurt tasvirleri önemli bir yer tutmaktadır. Öncelikle onların tuğ ve bayraklarında sembol olarak altından bir kurt başı bulunmaktaydı (Durmuş, 2009: 104). Göktürklerin mavi zemin üzerinde kurt başının tasvir edilmesi, kurt'un önemine işaret etmektedir. Ayrıca Göktürkler dönemine ait olan kitabelerdeki tasvirler oldukça önemlidir. Çin kaynaklarında Hunların ilk dedelerinin dişi kurt tarafından emzirildiğinden, Göktürklerin dişi kurttan türediklerinden bahsedilmektedir (Eberhard, 1996: 86). Dişi kurdun emzirdiği çocuk tasvirlerine yazıtlar üzerinde rastlanılmaktadır. Bugut yazıtlı taşının üst kısmında kurt tarafından emzirilen çocuk betimlenmiştir. Köl Tigin yazıtının her iki yüzünde kurt tarafından emzirilen çocuk tasviri bulunmaktadır. Taşın üst kısmından belirli bir parça kırılmış durumdadır. Hem Türkçe yazılı geniş yüzde hem de Çince yazılı geniş yüzde kurt tarafından emzirilen çocuk tasvirleri dikkat çekmektedir. Kurt stilize bir şekilde tasvir edilmiş, çocuklar da simetrik bir biçimde yerleştirilmiştir (Durmuş, 2009: 104-105).

Türklerde kurttan sonra ikinci öneme sahip olan hayvan geyiktir. Geyik kelimesi, Divan-ı Lugat'it Türk'te, "ıwık" olarak geçmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1985: I, 67, 239, 265). Bu kelime ayrıca, "keyik" biçiminde yaban hayvanı, av hayvanı ve av karşılığı olarak kullanılmıştır (Kaşgarlı Mahmud, 1985: I, 8, 10, 11, vd.). Eski Türklerde geyik, kutsal bir hayvan ve bir totem olarak değerlendirilir (Armutak, 2002: 424). Geyik, Türk kültür hayatında önemli yer tutar. Hunlar'ın menşesine dair efsanelerde geyiğe büyük yer verildiği, yapılan arkeolojik kazılar sonucu elde edilen malzemelerde rastlanan geyik figürlerinden anlaşılmıştır (Aytaş, 1999: 162). Göktürklerin ve Uygurların kurttan türeyişi ile ilgili efsaneler, Türk mitolojisinde yer alan türeyiş efsanelerinin temelini oluşturur. Türk mitolojisinde kurttan başka geyik de hayvandan türeyiş unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Karadavut-Yeşildal, 2007: 103). Türklere ait eski ve orijinal bir efsanede, Türklerin geyikten türediğine dair bir kayda rastlanmıyor (Ögel, 1993: 569). Buradaki ifadelerde iki farklı görüş yer almaktadır. Birincisinde geyiğin türeyiş unsuru olarak karşımıza çıktığı ifade edilirken, ikincisinde böyle bir türeyişin olmadığı anlatılmaktadır. Benim kanaatim, ikinci görüşün doğru olduğu yönündedir. Çünkü Türklerde türeyiş ile ilgili unsurlar daha çok kurt ile ilgili efsanelere dayanmaktadır. Buradan Türklerin geyiğe önem vermedikleri sonucu çıkarılmamalıdır. Aksine Türkler, geyiğe büyük önem vermişlerdir. Geyik, Bozkurt gibi bazı Türk boylarının sembolü olmuştur. Bu bakımdan Türk mitolojisi ve efsanelerinde geyik motifine sıkça rastlanır (Aytaş, 1999: 161).

Türklerin geyiğe önem verdikleri Orhun Abidelerinden anlaşılmaktadır. Tonyukuk Abidesinin Güney Cephesinde; "Geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk" (Ergin, 1983: 53) ifadesinden geyiğin Türkler için önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu ifadeden hareketle, geyiğin Türkler için bir av hayvanı olduğu görülmektedir. Geyik, avcılık ve toplayıcılıkla geçinenler tarafından avlanıldığı gibi yerleşik ve konar- göçer kavimler tarafından da avlanmıştır (Durmuş, 2009: 112). İskitler, bataklıklarda geyik avlamışlardır (Tarhan, 2002: 599). Buradan geyiğin Türklerin temel geçim kaynağını sağlayan türler arasında olduğu görülmektedir.

Bilge Kağan Abidesi Batı cephesinde geçen "dağda yabani geyik gürlerse, öylece mateme gark oluyorum" (Ergin, 1983: 51) ifadesinden geyiğin dağda yaşayan yabani bir hayvan olduğu anlaşılmaktadır. Türklerin hayvanlarla olan ilişkilerinin temelinde, konargöçer kültürün doğurduğu ekonomik mecburiyetler ile eski inançlarının animist kalıntıları yatmaktadır. Avcılık ve hayvancılıkla geçimlerini sağlayan konargöçer Türkler, avcılıkla uğraştıkları dönemlerde karşlarına çıkan yabani hayvanları avlamışlardır (Karadavut-Yeşildal, 2007: 102). Türklerin yabani hayvanları avlamaları, konar-göçer kültürün zorunlu bir sonucudur. Böylece Türkler ekonomik ihtiyaçlarını, beslenme zaruretlerini avcılık sayesinde karşılayabiliyorlardı. Hunlar, et ihtiyaçlarını kendi besledikleri hayvanlar yanında geyik, tavşan gibi av hayvanlarından temin etmekteydiler (Koca, 2003: 151). Göktürklerin dedeleri bir deniz ilahesi

ile münasebette bulunuyordu. İlk dede avda bir ak geyik öldürdüğünden ilahe münasebetten vazgeçti. Bunun oymağından aveneler bu geyiği öldürmüş olduklarından o günden itibaren hep insan kurbanı için insanlar göndermek mecburiyetinde idiler (Eberhard, 1996: 86). Burada Göktürklerin analarının dişi bir geyik olduğu efsanesi yer almaktadır. Uygurlarda geyik, bir inanç aracı olmaktan çok, avcılık aracı olarak yer almaktadır (Aytaş, 1999: 162). Türklerin hayatında önemli bir yere sahip olan geyiklerin rengi de kutsallık açısından dikkate değerdir. Türklerde, beyaz geyikler kutsal idiler. Orta Asya'da da beyaz geyikler vardı (Ögel, 1993: 570). Türkler için hayatın devamını sağlayabilmek sadece avlanmakla mümkün olmamaktadır. Türkler, canlarını ve mallarını da korumak zorundadırlar. Bu yüzden başka canlılara karşı da mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Türklerin başka canlılara karşı mücadele ettiklerini yansıtan en iyi örnek Oğuz Destanı'dır. Oğuz Kağan'ın gençlik yıllarında Oğuz yurdundaki ormanda yaşayan bir gergedanın, hayvanlara ve insanlara zarar verdiği anlatılmaktadır. Oğuz Kağan, bu gergedana karşı kılıç, kalkan, ok kuşanıp mücadele etmeye kalkıştı. Bir ormanda avlanarak bir geyiği avladı. Bu geyiği, gergedana karşı yem olarak kullandı. Sögüt dalıyla geyiği ağaca bağladı. Tan ağarınca geri döndüğünde gergedanın çoktan geyiği yediğini gördü. Sonrasında Oğuz Kağan, gergedanı öldürerek Oğuz yurdunu bu tehlikeden kurtardı (Ögel, 1993: 116). Buradan geyiğin iyi bir av hayvanı olduğu görülmektedir. Dede Korkut Hikâyelerinde de geyik geçmektedir. Banu Çiçek ile Bamsı Beyrek'in konuşmasında Bamsı Beyrek'in "*Senin evinin üzerine yabani geyik yıkmadım mı?*" (Ergin, 2003: 55-56) ifadesinden geyiğin av hayvanı olduğu görülmektedir. Ancak zamanla Türk kültür çevresinde geyiklerin beslendiği görülmektedir. Türk kültür çevresinde at besleme kültüründen önce geyik beslendiği ve geyik besleme kültürünün at besleyiciliğine bir basamak oluşturduğu kabul edilmektedir (Durmuş, 2009: 112). Bu yüzden geyik, Türklerde önemli bir hayvandır. Günümüzde Altaylar ve çevresinde geyik besleyiciliği devam etmektedir. Moğollar tarafından geyik besleyicilerine "saten" denilmektedir. "saa" geyik, "ten" li, yani geyikli denilmektedir. Geyikliler Moğollar tarafından Türk, Uygur ya da Saka olarak belirtilmektedir. Dar bir çevrede geyiklere binmekte, geyik eti yemekte ve geyik sütü içmektedirler. Geyik kültüre adını vermiş bulunmaktadır (Durmuş, 2009: 113). Anadolu'nun çeşitli yerlerinde günümüzde geyik üretme çiftliklerinin olduğunu bilmekteyiz. Bu manada, Ankara-Çamlıdere ilçesini örnek verebiliriz. Çamlıdere'nin Çamkoru mevkiinde bir geyik üretme çiftliğinin olduğunu, burada yetiştirilen geyiklerin doğal ortama bırakıldığını bilmekteyiz.

Türklerin hayatında önemli olan hayvanlardan birisini de at oluşturmaktadır. Türkler, at sayesinde uçsuz bucaksız bozkırları aşmışlar, yaylaktan kışlağa ya da kışlaktan yaylağa göçmüşler, önemli antlaşmaları at sırtında yapmışlardır. Orhun Abidelerinde Türklerin atı savaşlarda kullandıklarına dair bilgiler yer almaktadır. Köl Tigin Abidesinin Doğu Cephesinde "*Yirmi bir yaşında iken, Çaça generale karşı savaştık. En önce Tadığın, Çorun bozatına binip hücum etti. O at orda öldü. İkinci olarak İşbara Yamtarın boz atına binip hücum etti. O at orda öldü. Üçüncü olarak Yigen Silig beyin giyimli doru atına binip hücum etti. O at orda öldü*" (Ergin, 1983: 26) ifadesinden atın Türklerin hayatında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Burada geçen ifadede Türkler için boz ve doru atın önemli olduğu görülmektedir. Orhun Abidelerinin çeşitli yerlerinde at ile ilgili kavramların geçmesi atın önemini bir kat daha artırmaktadır. Atın Türklerin sosyal, siyasi, iktisadi, dini ve askeri hayatında en önemli unsurlardan biri olmasından dolayı bozkır kavmi olan Türklere "atlı kavimler" ve onların oluşturdukları kültüre de "atlı kültür" denilmiştir (Durmuş, 2009: 96). Asya Türklerinin destanlarında önemli bir yere sahip olan atların, bir totem olarak "12 Hayvanlı Türk Takviminde" 7. Yıla adını verdiği görülür. Türklerin inancına göre, at gökten inmiştir (Armutak, 2002: 414).

İslamiyet'ten önceki Türklerin önem verdikleri diğer bir hayvan cinsi, kartaldır. Kartal güç, kuvvet, sonsuzluk sembolü olarak eşitli milletlerin kültür ve mitolojilerinde kendine özel bir yer bulmuştur (Durmuş, 2009: 107). Kartal, sadece gökyüzünde uçan bir canlı değil aynı zamanda yeryüzündeki canlılara korku ve dehşet verebilen özelliklere sahiptir. Bundan dolayı kartal, Türkler arasında kutsal hayvanlar sınıfında yer almıştır. Kurganlardan çıkarılan buluntular arasında kartal ile ilgili motiflerin yer alması onun önemini göstermektedir. Orta Asya'da M. Ö. 2. Bin başları olarak tarihlenen Kurat kurganı içinde bir kartal pençesine

rastlanmış, Köl Tigin'in büstünde serpuşun ön tarafında kanatları açık bir kartal kabartması yapılmıştır. Yuvasını yalçın kayalar üzerine yapan, çok yükseklerde uçan Kartal'ın aynı zamanda avcı kuşlar türünde bulunması, ona bir kutsallık izafesine sebep teşkil etmiş olabilir. Bu yüzden kartal tasvirinin Türk menşeden geldiği ileri sürülmüştür (Kafesoğlu, 1993: 286). Kartalın Türk kültür çevresinde hâkimiyet timsali, yani devlet arması olarak da betimlendiği görülmektedir (Durmuş, 2009: 108). Selçuklu Devleti'nin arması olarak gördüğümüz Çift Başlı Kartal figürü, bozkır Türklerinde görülen kartal motifinin sonraki yüzyıllara yansımaları olarak değerlendirilmelidir. Kartalın kutsal hayvanlar cinsinden olmasının en önemli sebebi Şamanizm ve mitolojik unsurlar içinde etkisinin büyük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumun oluşmasında Kartalın Tanrının gölgesi olarak görülmesi etkilidir. Kartala önem verilmesindeki diğer etken, güç ve kudret sahibi olması sayılabilir. Kartal figürüne Hun sanatında rastlandığı gibi Anadolu'da özellikle Selçuklu sanatında da bu figüre rastlanmaktadır. Kartal figürü, mimari yapılarda ve mezar taşlarında görülmektedir.

Türk kültür çevresinde kaplumbağa yaygın olarak yer almaz. Özellikle bozkırlarda kaplumbağaya rastlanmaz. Buradan Türkler kaplumbağayı tanımaz sonucu çıkarılmamalıdır. İklimin uygun olduğu kültür coğrafyalarında kaplumbağa vardı ve Türkler o coğrafyalara yayılınca kaplumbağayı gördüler (Durmuş, 2009: 114). İslamiyet'ten önce Türklerin kültürleri, yaşam biçimleri, tarih ve edebiyatları gibi pek çok konuda bilgi sahibi olduğumuz Orhun Abidelerinin kaidesi olarak kaplumbağa simgesi kullanılmıştır. Köl Tigin Abidesi, kaplumbağa simgesinin üzerine dikilmiştir. Böylece kaplumbağanın sonsuzluğu ve kudretin temsilcisi olduğu düşünülmüştür. Kaplumbağanın yazıt kaidesi olarak kullanılması uzun ömrü ifade etmesi olarak yorumlanabilir. Uzun ömürlü bir hayvanın böyle ebedi bir taşın kaidesi olması gayet mantıklıdır (Durmuş, 2009: 114).

Eski Türklerin önem verdikleri hayvanlardan biri de koyundur. Koyun, Türklerin hayatında önemli bir yere sahiptir. Çünkü Türkler, daha küçük yaşta iken çocuklarını koyun sırtında eğitmekte, atıcılık ve binicilik deneyimleri koyun üzerinde verilmekte idi. Bundan sonra Türkler at sırtında rahatça hareket edebilmekteydi. Türklerin ilk takvimi olan 12 Hayvanlı Takvimde de koyun yılı görülmektedir. Takvimde koyun yılının olması, koyunun kutsal kabul edilen bir hayvan olduğunun göstergesidir. Koyunu totem olarak kabul eden Türk boylarının varlığı bildirilmiştir. Bir efsaneye göre; toprağa koyun kemiği ekilecek olursa oradan kuzular çıkar. Bu kuzuların, göbeğinin topraktan kopması için ürktülmeleri gereklidir (Armutak, 2002: 418).

Eski Türklerde keçi, tavşan, köpek, kaplan gibi hayvanlar totem olarak kabul edilmiştir. Türklerle göre hayvanlar, kutsal olarak görülmüştür (Armutak, 2002: 419-421). Bu hayvanların kutsal olarak görülüp, 12 Hayvanlı Türk Takviminde yer almış olması bir tabu haline gelmesine neden olmuştur. Bu yüzden bu hayvanlara saygı gösterilmiştir.

3. Efsanelerde Geyik

Geyik ile ilgili unsurlar efsane, destan ve masallarda anlatılmaktadır. Türk kültür tarihi açısından efsane ve destanlarda geçen geyik hikâyeleri Türklerin geyiğe önem vermelerinin bir sonucudur. Aynı zamanda İslamiyet'ten sonra da geyik ile ilgili anlatılar devam etmiş, İslami bir kimliğe bürünerek Anadolu kültür tarihinin önemli bir unsurunu oluşturmuştur. Hunların menşe efsanesine göre "Eski Hun avcıları kendi âdetlerine göre bir sürgün avı yapıyorlarmış. Avlana avlana Maeotis bataklıklarının iç kısımlarına doğru gitmişler. Bu sırada nereden geldiğini bilmedikleri bir dişi geyik çıkmış karşılıklarına. Başlamış dişi geyik onlara bataklığa doğru yol göstermeğe. Onlar da ellerinde olmadan dişi geyiğin peşinden gitmişler. Geyik bazen gidiyor ve bazen de durarak onlara bakıyormuş. Avcılar geyiği ha vurduk, ha vuracağız derken, iyice bataklığın içine girmişler. Az sonra bataklığın öbür kenarı görünmüş. Hâlbuki Hunlar bu bataklığı geçilmez bir okyanus kadar büyük görürlermiş. Bataklığın karşı yakasında ise İskitlerin memleketi varmış. Hun avcıları İskit memleketine ayak basar basmaz, geyik de birdenbire kaybolmuş" (Ögel, 1993: 578). Burada geyiğin yol gösterici olma özelliği gösterilmektedir. Kuzey-batı Sibiry'a da oturan Fin-Ugor kavimlerinin ataları da geyik idi. Bu kavimlerin Vogul ve Ostiyak bölümlerinin masalları, gerçek birer mitolojidir.

Bunların geyik ataları ile ilgili efsaneleri bulunmaktadır (Ögel, 1993: 577). Bozkır göçbelerinin Anadolu'ya kadar gelen öykülerinde geyik ölmekle yok olmaz, göğe gider. Karadeniz İskitlerinin torunları oldukları söylenen, Kafkasya'da bugünkü Gürcistan halklarından Oset'lerin geyiğe dayanan söylenceleri, Orta Asya göçbelerinin geyikle ilgili inançları Anadolu'ya taşınmıştır (Tekçe, 1993: 116-118).

Türklerin Anadolu'ya gelmeleriyle birlikte Anadolu coğrafyasında da geyikle ilgili efsanelere rastlanmaktadır. Çeşitli kaynaklarda hikâye, efsane, destan gibi adlandırmalarla anılan eserler Anadolu'da Türk edebiyatının teşekkül devresi olan 13. yüzyılda oluşmaya başlamış çoklukla da 14. ve 15. yüzyıllarda yazıya geçirilmişlerdir. Bu hikâye ve destanlar, halkın teveccühünü kazanmış ve zamanla çeşitli dost meclislerinde okunula gelmiş olmalıdır (Kuzubaş, 2008: 305). Geyik ile ilgili efsanelerin ortaya çıkmasında insanların yabani hayvanlara karşı hükmetme gücünün etkisi vardır. Bu etki Anadolu insanının zihninde bir motif şekline dönüşmüştür. Anadolu'da anlatılan geyikle ilgili efsanelerden birisini "Alageyik Efsanesi" oluşturur. "Alageyik" efsanesinde, geyik avına meraklı olan genç, düğün gecesi gelini ortada bırakıp seslerini duyduğu geyiklerin peşinden gider ve içlerine su birikmiş oyuklardan birine düşüp boğularak can verir (Karadavut-Yeşildal, 2007:105). Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde efsaneleşmiş, nesilden nesile aktarılan Ala Geyik hikâyesinin temelini Orta Asya'dan batıya yapılan göçlerde aramak gerekir. Çünkü Türkler, batıya göç ederlerken Orta Asya'daki kültürlerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Ala Geyik efsanesi, Toroslarda geçen bir hikâyedir. Avcı Halil'i eşinden, gerdek gecesinden ayıracak kadar derin bir etkiye sahip bir efsanedir. Evlenip de gerdek gecesinde birbirinden ayrılmak zorunda kalan Halil ile Zeynep'i birbirinden ayıran ala geyiğin efsanesidir. Ala Geyiği avlamak için gerdek gecesi dağlara koşan Halil, geyik uğruna canını vermiştir. Zeynep de eşinin geyik uğruna canını kaybetmesini hazmedemez ve o da eşinin bulunduğu uçuruma kendini bırakır. Efsane bu ya her yıl ikisinin mezarı üzerinde iki çiçek açar ama bu çiçekler boy verip birbirine kavuşmadan uzaklardan gelen bir geyik bu çiçekleri yer. Anadolu'da görülen Ala Geyik efsanesinin temeli Güney Sibiryaya topraklarında anlatılan masallara dayanmaktadır. Güney Sibiryaya masallarında, bir bahadının avlanırken karşısına bir geyik çıktığından ve o geyiğin takip edildiğinden bahsedilir. Geyik kaçar, genç kovalar. En sonunda bir bakır dağın önüne gelirler. Baştanbaşa bakırdan yapılmış olan dağ birdenbire açılır ve geyik de bu delikten içeri girer (Ögel, 1993: 24). Bu masalda anlatılanlar ile Anadolu'da anlatılan Ala Geyik efsanesindeki ifadeler birbirine benzemektedir.

Geyik motifi ile ilgili Anadolu'daki efsanelerden birisi Bursa'da bulunan Geyikli Baba'ya aittir. Sultan Baba veya Geyikli Sultan Baba olarak da bilinmektedir. XIV. yüzyılda Bursa civarında yaşayan Geyikli (Ahulu) Baba, Bizans'la mücadele eden derviş-gazilerden biridir. Geyik sakladığı ve geyiğe bindiğinden dolayı Geyikli Sultan Baba da denilmektedir (Tanyu, 1967: 187; Karadavut-Yeşildal 2007:109). Geyikli Baba'nın Orhan Gazi'nin Bursa'yı fethettiği dönemde Osmanlı ordusunda yer aldığı, bindiği geyiğinin üzerinde kılıç sallayarak çarpıştığı anlatılmaktadır. Anadolu Türkmen dervişlerinden Orhan Gazi'nin çağdaşı Geyikli Baba'nın geyiklerle beraber yürümesi ve geyiklere binmesi Şamanizm unsurlarıdır. Geyikli Baba'nın geyiğe binerek gezmesi hakkındaki menkıbe Altaylı kamların okudukları dualarda "bindiğim hayvan geyik-sığın" sözlerini hatırlatmaktadır (İnan, 2000: 83).

Anadolu'daki anlatımlardan birisi de Hasan Dede'ye aittir. Hasan Dede'nin de geyiklerle olan yakınlığı, yanına tuz alarak dağlara çekilip geyiklere tuz yalattığı şeklinde rivayet edilir (Karadavut-Yeşildal, 2007:109). Geyiklere tuz yalatma ile ilgili bir rivayet Ankara-Çamlıdere'de bulunan Cibilli Dede'ye aittir. Cibilli Dede'nin dağda yaşayan geyiklere tuz yedirmediği bilinmektedir.

Anadolu'daki geyik ile ilgili anlatıların yoğunlaştığı diğer bir bölge Ankara çevresindeki Polatlı ilçesindedir. Hikmet Tanyu, "Karaca Ahmet isimli bir çiftçinin Polatlı'nın Tekke Köyünde yaşadığını, bu çiftçinin tarlasını sürmek için çifte, iki geyik koştüğünü, bu geyiklerinden birisinin avcılar tarafından vurulduğunu ve avcılarının yıllarca bundan ızdırıp duyduklarını" (Tanyu, 1967: 143) anlatmaktadır. Burada da geyik ile ilgili farklı bir anlatım söz konusudur.

Geyik motifi Anadolu'da daha çok türbelerin etrafında yoğunluk kazanmıştır. Bu motifin yatır ve türbelerin etrafında yoğunlaşması, mitolojik unsurun İslami bir kimliğe dönüşmesi olarak izah edilebilir. Afyonkarahisar'da bulunan Merdik Sultan Türbesini bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Hikmet Tanyu, "Merdik Sultan adlı bir dedenin çocukları iyi ettiğine inanıldığını, mezarının yan tarafındaki küçük duvar deliğinde bir geyik boynuzunun bulunduğu ve bu delikte bulunan geyik kemiği ile hasta çocuğun iyileştirildiğini, çocuk ölürse Dede'nin çocuğun acı çekmesini önlediğine inanıldığını" (Tanyu, 1967: 157) ifade etmektedir. Buradan mitolojik bir unsur olan geyik motifinin İslami bir kimliğe büründüğü, hastaların şifa bulmasını sağlayan bir unsur olduğu görülmektedir. Bu uygulamanın, Şamanizm'in bölgede yansması olarak görüldüğünü belirtmekte fayda görmekteyiz. Afyon'da bulunan Şakalak Dede türbesi de yine aynı şekilde geyik boynuzunun bulunduğu bir yerdir. Şakalak Dede türbesinde Geyik Boynuzunun dikkate değer bir önem arz ettiği, geyik boynuzunun ziyaret edilen mezarda bulunduğu, şifa niyetiyle alınıp kullanıldığı (Tanyu, 1967: 158) görülmektedir.

Geyiğin boynuzları günümüzde, güçlü bir nazarlık olarak kabul edilmekte ve evlerde duvarlara asılmaktadır (Karadavut-Yeşildal, 2007:109). Bu uygulamaya Anadolu'nun birçok yerinde rastlanmaktadır. Ankara - Çamlıdere'de bazı evlerin giriş kısmında geyik boynuzlarının asılı olduğunu bilmekteyiz.

4. Sanat ve Mimaride Geyik

Türklerin geyiğe önem verdiklerinin diğer bir işaretini sanat eserlerinde görmekteyiz. Bozkırlarda yaşayan Türkler, hayvanlarını sembol olarak kullanarak eserlerine yansıtmışlardır. Hayvanların sanat eserlerinde kullanılmasından dolayı Hayvan Üslubu adı verilen bir tür ortaya çıkmıştır. Dokumalarda, keçelerde, kılıç, mızrak ve bıçaklarda, at koşumlarında, eyerlerde, kılıçların saplarında, maşrapaların kulplarında ve gövdelerinde hemen her tarafta hayvan figürleri yer almıştır (Diyarbakirli, 1972: 123). Hayvan figürlerinin sanat eseri olarak günümüze ulaşmasındaki en önemli faktör ise ölümden sonraki anlayışın varlığıdır. Türkler, ölümden sonraki hayata inandıkları için sanat eserlerini de kurganlarına koymak suretiyle bu eserlerin günümüze ulaşmasına zemin hazırlamışlardır.

Orta Asya sanatının en başta gelen motifi geyiktir (Ögel, 1993: 573). Geyik motifine resim veya sembol olarak sıklıkla rastlanır. Anadolu'da alageyiği kovalayan ve kaybolan avcı motifi masalarda ve türkülerde sıklıkla görülür. "Geyik de çekti beni kendi dağına." (Anadolu Halk Türküsü) (Karakurt, 2011: 22). Geyik motifinin sanat eserlerine yansımaları çoğunlukla kurganlardan çıkarılan eserler arasında görmek mümkündür. Bu eserlerden en önemlisi, Pazırık Kurganından çıkarılan Pazırık Halısıdır. Bu halı üzerinde geyik motiflerinin yer alması, ona sanat eseri olarak önem verildiğinin göstergesidir. Yine kurganlardan çıkarılan geyik heykellerinin varlığı, onların önemini göstermektedir.

Türklerde geyiğin önemli bir hayvan olduğunu gösteren önemli bir kaynak ise kurganlardan elde edilen buluntulardır. Kurganlardan çıkarılan buluntular arasında geyik maskelerinin yer alması, Türklerin geyiğe önem verdiklerini gösterir (Durmuş, 1993: 96; Durmuş, 2009: 112; Durmuş, 2002: 19). İskitler ile ilgili kurganlardan çıkarılan buluntular arasında da geyik motiflerine rastlanmaktadır. Bunun yanında İskit kurganlarından çıkarılan buluntular arasında geyik maskeleri de bulunmaktadır. İskitlerin yapmış oldukları geyikler genellikle yere çökmüş vaziyette betimlenirler. Kuban bölgesinden çıkarılmış bir kalkan ya da elbise süsü olarak kullanılan bir örnekte hayvanın ön ve arka ayakları birleştirilerek beden altında toplanmıştır. Boyun, abartılı bir şekilde işlenmiş, boynuzların ağırlığını dengelemek ister gibi belirgin bir şekilde ileri doğru uzatılmıştır. Burada dikkat çeken özellik, erkek geyiğin en önemli organı olan boynuzların olması gerekenden daha büyük, abartılı bir şekilde verilmesidir. Geyiğin bu denli çok sevilmesinin nedeni mitolojilerinde önemli bir yer tutmasıdır (Yılmaz, 2002: 28-29).

Türk kültürünün önemli sanat eserlerinden biri olan Pazırık halısı, eski Türk yurtlarından Altay Dağları'nın Pazırık Vadisi'ndeki V numaralı Hun kurganında bulunmuştur (Tekçe, 1993: 19). Bu kurgandan çıkarılan Pazırık halısı üzerinde at ile birlikte geyiklerin tasvir

edilmesi, Türklerin geyiğe önem vermelerinin bir sonucu olarak yorumlanmalıdır. Pazırık halısını süsleyen geyik, Orta Asya göçebe sanatında çok rastlanılan bir motiftir. Bu durum, Ordos bölgesinde bulunmuş Hun kemer tokalarında da sıkça görülür (Tekçe, 1993: 115). Pazırık, Tuyahta ve Başadar kurganlarından çıkarılan figürler arasında ağzında bir geyik başı tutan ejderha ve geyikle dövüşen bir hayvanın tasvirlerinin yer alması önemlidir (Ögel, 1993: 33). Hun dönemine ait olan Birinci Pazırık Kurganı'ndan çıkartılmış bir eyer örtüsü üzerinde geyik ile kartalın ümitsiz mücadelesi resmedilmiştir. Kartal-geyik mücadelesi, Noin Ula Kurganı'ndan çıkarılan işlemeli bir kumaş örtüsünde ve daha sonra Avrupa'nın merkezine kadar göçler ve akınlar yapan Türk boylarının eserlerinde görülür (Diyarbakırlı, 1972: 130). Pazırık kurganından çıkarılan birbiriyle dövüşen hayvan figürlerinin içinde en favori hayvan olarak erkek geyik görülmektedir (Rice, 1957: 132). II. Pazırık Kurganı'ndan çıkarılan buluntular arasında da geyik motifleri yer almaktadır. Kurganın çam gövdesinden yapılmış lahit kapağı üzerinde koşan geyik figürleri yer almaktadır. Mezarda altın levhalarla kaplanmış tahta geyik figürünün bulunması da Türklerin geyiğe verdikleri önemi göstermektedir (Çoruhlu, 2002a: 61-62). Altay mezarlarından çıkan kalıntılar arasında bir bayrak direğine dikilmiş küçük bir geyik heykeli ile atlara geçirilmiş geyik maskelerinin bulunması Türklerin geyiğe verdikleri önemi göstermektedir (Gülensoy, 1989: 22). Hun sanatçılarının yırtıcı hayvanların geyik, antilop, keçi, koyun, inek gibi hayvanlara saldırma sahnelerini tekrarlamaları Türklerin hayatında geyiğin önemli olduğunu göstermektedir (Diyarbakırlı, 1972: 123). V. Pazırık Kurganından çıkarılan buluntular arasında da geyik motifleri görülmektedir. Pazırık kurganından çıkarılan at koşum takımlarının üzerinde geyik motifleri görülmektedir. Hayvan motiflerinin yanında geometrik şekiller kullanılmıştır (Rice 1957: 129-130).

Göktürklerde de geyik, kutsal kabul edilmektedir. 2001 yılında Moğolistan'da Bilge Kağan Külliyesinde yapılan kazı neticesinde Bilge Kağan Hazinesi olarak ele geçen 2280 adet buluntunun içinde altın ve gümüş eserler, değerli taşlar, dokuma parçaları, çeşitli eşyalarla birlikte iki geyik heykelciği bulunmuştur. Bunlar minyatür boyutta yapılmış mezar eşyalarıdır (Çoruhlu, 2002b: 98). Mezar eşyalarının içinde geyik heykelciklerinin bulunması Türklerin öldükten sonraki yaşamlarında da geyiğe ihtiyaç duyduklarını ve ölümden sonra da onu kullanacaklarını göstermektedir. Durmuş, Göktürk döneminde geleneğe uygun olarak geyikli taşlar bulunduğunu, geyik tasvirlerinin külliyelerle sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Durmuş, Bilge Kağan Anıtlığı'ndan çıkartılan geyik heykelciklerinin gümüş oldukları hakkında bilgi vermektedir (Durmuş, 2009: 113). Göktürk döneminde geyik tasvirlerinin yazıtların bulunduğu Bilge Kağan külliyesiyle sınırlandırılmış olması, diğer taraflarda olmadığı anlamına gelmemektedir. Türklerin hayatında önemli olduğu görülen geyiğin farklı bölgelerde yer alması muhtemeldir.

Mitolojik bir unsur olarak gördüğümüz geyik motifine, mimaride de rastlanmaktadır. Tokat'ta Çöreği Büyük Tekkesinde geyik kabartması ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Geyik boynuzu gibi şekiller, resimler dikkat çekicidir (Tanyu, 1968: 97). Geyik motifinin yer aldığı diğer yapıtlar mezar taşlarıdır. Hikmet Tanyu, Afyon'daki mezar taşı işlemlerinde geyik motifinin yer aldığını ifade etmektedir (Tanyu, 1968: 177).

Sonuç

İslamiyet'ten önce Türklerin hayatında bazı hayvanlar önemli yer tutmuştur. Bu hayvanların başında şüphesiz onlara yol gösterici olarak bilinen kurt gelmektedir. Kurt, Türklerin hem yol göstericisi hem türeyiş efsanesine konu olan hayvandır. Kurt'un yol gösterici özelliğinden dolayı kurt, Türklerin ongun'u haline gelmiştir. Totem olarak kurt başları kullanılmış, bayraklarda dahi kurt başı sembol olarak görülmüştür. Göktürk bayrağı, mavi zemin üzerine çizilmiş kurt başıdır.

Türklerin hayatında önem sırasına göre ikinci derecede geyik gelmektedir. Konargöçer Türklerde attan önce geyiğin gelmesi ise atın henüz evcilleştirilmemiş ve Türklerin hayatına girmemiş olmasıyla izah edilebilir. Geyik, Türklerde önemli av hayvanlarından. Bu açıdan Türklerin ekonomilerini etkileyen bir özelliğe sahiptir. Geyik ile ilgili mitolojik unsurlar, destan

ve efsanelerde görülmektedir. Orhun Abideleri, Divan-ı Lugat'it Türk gibi çağdaş kaynaklarda geyiğin geçmesi, Türklerin hayatında onun önemli olduğunun bir göstergesidir. Geyik ile ilgili efsaneler, Türklerin anayurttan batıya yaptıkları göçlerinin neticesinde Anadolu coğrafyasına taşınmış, İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte İslam inancı içerisinde yer almıştır. Geyik efsaneleri, zamanla İslam dininin içinde imiş gibi algılanmış, özellikle yadır, türbe gibi dini mekânlarda geyik ile ilgili rivayetler ve uygulamalar göze çarpmıştır. Anadolu halk kültürü içinde çeşitli yerlerde nazara karşı koruyucu olması düşüncesiyle evlerin çatılarına veya duvarlarına geyik boynuzları asılmıştır. Böylece o ev veya yerleşim yeri kötü ruhlardan korunmuş olacaktır.

Geyik, Türk kültürü açısından önemli bir özelliğe sahip olduğundan ele geçirilen kurgan kalıntıları içerisinde de göze çarpmaktadır. Kurganlardan çıkarılan eserler arasında geyik heykellerinin yer alması bunu doğrulamaktadır. Mimari yapılarda, özellikle mezar taşlarında geyik kabartma ve motiflerinin yer alması önemlidir.

KAYNAKÇA

- ALMUTAK, Altan (2002). "Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi", *İ.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi*, 28 (2), s. 411-427.
- AYTAŞ, Gıyasettin (1999). "Türk Kültür ve Edebiyatında Geyik Motifi ve 'Haza Destan-ı Geyik' ", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 12, s. 161-170.
- ÇORUHLU, Yaşar (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*, İstanbul.
- ÇORUHLU, Yaşar (2002a). "Hun Sanatı", *Türkler*, Cilt IV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 54-76.
- ÇORUHLU, Yaşar (2002b). "Göktürk Sanatı", *Türkler*, Cilt IV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 91-99.
- DİYARBEKİRLİ, Nejat (1972). *Hun Sanatı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- DURMUŞ, İlhami (1993). *İskitler (Sakalar)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- DURMUŞ, İlhami (2002). "İskit Kültürü", *Türkler*, Cilt IV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 15-25.
- DURMUŞ, İlhami (2009). *Bilge Kağan, Köl Tigin ve Bilge Tonyukuk*, Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- EBERHARD, W. (1996). *Çin'in Şimal Komşuları*, Çev: Nimet Uluğtuğ, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ERGİN, Muharrem (1983). *Orhun Abideleri*, 9. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2003). *Dede Korkut Kitabı*, Yayına Hazırlayanlar: Murat Emre Şahin-Hasan Kadıköylü, www.hisargazetesi.com/erişim: 10.02.2013
- GÖKALP, Ziya (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi*, Hzl: İsmail Aka-Kazım Yaşar Koprman, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer (1989). *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*, İstanbul.
- GÜNAY, Ünver- GÜNGÖR, Harun (2003). *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, 5. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1993). *Türk Milli Kültürü*, 10. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- KARADAVUT, Zekeriya - YEŞİLDAL, Ünsal Yılmaz (2007). "Anadolu Türk Folklorunda Geyik", *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 19, Sayı 76, s. 102-112.
- KARAKÜRT, Deniz (2011). *Türk Söylence Sözlüğü, Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü*, 2. Baskı, E-kitap, Türkiye.
- KAŞGARLI MAHMUD (1985). *Divan-ı Lugat'it Türk Tercümesi*, Cilt I, Çev. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAŞGARLI MAHMUD (1985). *Divan-ı Lugat'it Türk Tercümesi*, Cilt III, Çev. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KOÇA, Salim (2003). *Türk Kültürünün Temelleri*, C. II, Ankara.
- KUZUBAŞ, Muhammet (2008). "Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fâtma, Vefât-ı Hz. İbrâhîm, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/2, s. 304-340.
- ÖGEL, Bahaeddin (1993). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- RASONYI, Laszlo (1971). *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- RICE, Tamara Talbot (1957). *The Scythians*, London.
- TANYU, Hikmet (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TANYU, Hikmet (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet (1983). *Din Sosyolojisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- TARHAN, M. Taner (2002). "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler", *Türkler*, C. I, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 597-610.
- TEKÇE, E. Fuat (1993). *Pazırık Altaylar'dan Bir Halının Öyküsü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YILMAZ, Anıl (2002). "İskit Sanatı", *Türkler*, Cilt IV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 26-32.
- YÜCEL, Ersan (1975). "Totemizm", *Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi*, Sayı 2, 1975'ten ayırabım, s. 69-78.